

Eric Lichtblau

Nazi's in Amerika

Hoe Amerika een thuishaven bood aan Hitlers mannen

Uit het Engels vertaald door Jevgenia Lodewijks

MEULENHOF

ISBN 978-90-290-9073-5

ISBN 978-94-023-0418-3 (e-boek)

NUR 680

Oorspronkelijke titel: *The Nazi's Next Door*

Oorspronkelijke uitgever: Houghton Mifflin Harcourt

Vertaling: Jevgenia Lodewijks

Omslagontwerp: Zeno

Omslagbeeld: detail van het identiteitsbewijs van John 'Iwan' Demjanjuk

© Christoph Goedan/Stern/laif/Redux Pictures

Auteursfoto: © Sonia Suter

Zetwerk: Steven Boland

Kaart pp. 334-335: Chris Robinson

© 2014 by Eric Lichtblau

Nederlandstalige uitgave © 2015 Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Published by special arrangement with Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company

De foto's in deze uitgave zijn eigendom van het Amerikaanse ministerie van Justitie, tenzij anders vermeld.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn moeder, die me leerde om door te blijven vragen

‘De misdaden die we proberen te berechten en bestraffen waren zo kwaadaardig, vernietigend en planmatig uitgedacht dat de beschaving niet kan toelaten dat ze worden genegeerd, want een herhaling hiervan zou zij niet overleven.’

- Robert H. Jackson, aanklager tijdens de Neurenbergse processen (1945)

‘Het is allemaal vergeten. Het is allemaal voorbij.’

- Jakob Reimer, een voormalig SS-officier die in de buurt van New York City woonde (1998)

Inhoud

Proloog: Een oude bekende	II
1 De bevrijding	23
2 De goede nazi's	41
3 'Minder ernstige oorlogsmisdaden'	77
4 Echo's vanuit Argentinië	111
5 Buigen voor hakenkruizen	127
6 In het belang van de wetenschap	145
7 Uit de vergetelheid	169
8 'Een lelijke smet'	195
9 De zonden van de vader	211
10 Hoe een gemoedelijk feestje werd verknald	233
11 'Een onschuldig man'	257
12 De tegenreactie	271
13 Iwan de verschrikkelijke	293
14 De weg naar Paneriai	311
Epiloog	331

Kaart	334-335
<i>Locaties van oud-nazi's die werden opgespoord door het Office of Special Investigations</i>	
Dankwoord	337
Noten	34I
Register	36I

Proloog

Een oude bekende

12 juli 1974

Langley, Virginia

De oude man klonk paniekerig. Normaal gesproken was hij altijd zo opschepperig en zeker van zijn zaak. Maar nu deed hij verslag van de vreemde gebeurtenissen die hem de afgelopen weken waren overkomen. In zijn stem, die hees was geworden van de talloze Marlboro's, klonk een ondertoon van wanhoop. Hij zat in de problemen,¹ vertelde Tom Soobzokov zijn vroegere vriend John Grunz² aan de andere kant van de lijn. Het waarom was Grunz nog niet helemaal duidelijk. Soobzokov overviel hem met zo'n krankzinnige woordenstroom van de hak op de tak in zijn zwaar Slavische accent, dat Grunz het nauwelijks kon volgen.

Er waren gestoorde vluchtelingen uit het land waar hij vandaan kwam, vertelde de oude man, en die wilden hem kapotmaken. Er stonden ook beschuldigende verhalen in de krant. Om de een of andere reden had zelfs een vrouwelijk congreslid haar tanden in deze zaak gezet. En had Grunz het nou wel goed verstaan? Had Tom net iets gezegd over nazi's en oorlogsmisdaden? 'Rustig aan, rustig,' zei Grunz. 'Wat er ook aan de hand is, we gaan het oplossen.' Maar zijn sussende woorden hadden geen enkele uitwerking op Soobzokov.

‘Je begrijpt het niet. Mijn leven is in gevaar!’

Dat was typisch Soobzokov. Het leek wel of hij altijd in een of ander drama moest zijn verwickeld. Hij kon niet uit de problemen blijven. Uit de geheime psychologische tests die ze hem hadden afgenomen,³ was jaren eerder al gebleken dat hij een impulsieve, felle man was. ‘Een leiderstype dat dingen voor elkaar kon krijgen’, maar ook grillig en berekenend en ‘een bedreven manipulator’. Grunz had hem nooit anders gekend dan als een enorm ego dat alle aandacht naar zich toetrok. Zou het kunnen dat zijn oude vriend, die maar door bleef ratelen over nazi’s en onderzoeken door de overheid, nu ook nog aan waanbeelden was gaan lijden?

De mannen hadden ooit veel met elkaar opgetrokken, maar waren elkaar al lang uit het oog verloren. En toen kwam dat cryptische bericht dat Grunz een paar dagen geleden had ontvangen via een tussenpersoon: ene Soobzokov was naar hem op zoek. Hij had gevraagd om hem zo snel mogelijk te bellen. Het klonk dringend.

Tom Soobzokov? Waarom was hij naar hem op zoek? Het was jaren geleden, vijftien, misschien zelfs twintig jaar, dat ze elkaar voor het laatst hadden gesproken. Wat zou er na al die tijd aan de hand kunnen zijn?

Soobzokov had in al zijn gehaaidheid een vriend bij het Congres zover gekregen om het geheime telefoonnummer van Grunz te achterhalen en de boodschap aan hem door te spelen. Dat was niet zo eenvoudig als het leek, want Grunz zorgde er altijd voor dat hij moeilijk was te traceren. Hij was immers een CIA-spion.

Ook Soobzokov wist wel iets van spionage. Zo had hij Grunz destijds leren kennen. Ooit was Soobzokov zelf een CIA-spion – geen al te beste, maar toch een spion. Grunz was twee decennia eerder zijn *handler* in het Midden-Oosten: hij was Soobzokovs contactpersoon en gaf hem zijn opdrachten. Dat was tijdens de Koude Oorlog-gekte van de jaren vijftig, toen ze op jacht waren naar informatie over de Sovjets. Soobzokovs belangrijkste missie was het rekruteren van Russische emigranten die fanatiek anticommunist waren, mensen zoals hijzelf, die bereid waren om voor de VS hun voormalige thuisland te bespioneren. Hij stond altijd op het

punt om de volgende grote Russische agent te worden – althans, dat beweerde hij. In het Midden-Oosten had Soobzokov ook zijn codenaam bij de CIA gekregen: ‘Nostril’ (neusgat), wat een weinig vleierende verwijzing was naar zijn geprononceerde haakneus. Als hij zich al stoorde aan die bijnaam, liet hij het nooit merken. Hij was gek op de avontuurlijke intriges die het beroep van spion met zich meebracht. Hij hield er ook van om met roekeloze bravoure tegenover vrienden en kennissen op te scheppen over zijn successen bij de geheime dienst, en dat was iets wat een spion beter niet kon doen. In zijn hoedanigheid van handler was Grunz soms genoodzaakt om de rotzooi op te ruimen die Nostril her en der aanrichtte met zijn gebrek aan discretie.

En nu had een hysterische Soobzokov al die jaren later rondgebazuind dat hij op zoek was naar Grunz, en dan ook nog via een congreslid. ‘Nee, geef mijn telefoonnummer maar niet door,’³ had Grunz tegen de medewerker van het congreslid gezegd. ‘Ik neem zelf contact op.’ Wat er ook aan de hand was, Grunz wist dat het weinig goeds kon zijn.

Hij pakte de telefoon en draaide een lokaal nummer met kengetal 201. Als hij het zich goed herinnerde was Soobzokov in het noorden van New Jersey gaan wonen toen hij in de vluchtelingenstroom van na de Tweede Wereldoorlog vanuit Europa naar de VS was geëmigreerd.

Ondanks die lange periode van stilte wisselden ze nauwelijks beleefdheden uit. Soobzokov zat in nood en had meteen hulp nodig, vertelde hij Grunz. Zijn leven, het Amerikaanse bestaan dat hij met veel pijn en moeite voor zichzelf, zijn vrouw en hun vijf kinderen had weten op te bouwen in de armoedige arbeidersstad Paterson in New Jersey, was bezig in te storten. Het lukte Grunz nu eindelijk om uit de brij van wilde verhalen een aantal details op te pikken waardoor hij Soobzokovs paniek beter begreep.

Misschien waren het toch geen waanbeelden. Ze zaten echt achter hem aan. Het was begonnen met roddels. Een groep migranten die net als hij afkomstig waren uit Ruslands westelijke grensstreek in de Noordelijke Kaukasus, tussen de Zwarte en de Kaspische

Zee, had jarenlang kwaad over hem gesproken. Soobzokov spuugde zijn woorden bijna uit. Het was overduidelijk dat ze jaloers op hem waren. Ze waren jaloers op zijn politieke vrienden bij de Democratische afgevaardigden in New Jersey, op de goedbetaalde baan die hij had weten te bemachtigen bij de lokale overheid, op de reputatie die hij had opgebouwd in de migrantengemeenschap als leidersfiguur en regelaar, als man bij wie je kon aankloppen om je problemen op te lossen. Hij was iemand met aanzien en invloed, en het was duidelijk dat zijn rivalen in New Jersey hem dat niet in dank afnamen.

Die afgunst begon nu kwaadaardige proporties aan te nemen. De absurde dingen waar ze hem van beschuldigden! Hij zou in zijn thuisland een knecht van Hitler zijn geworden nadat de Duitsers in 1942 zijn dorp hadden ingenomen. Hij zou zich tegen zijn eigen mensen hebben gekeerd en het verafschuwde uniform van de Waffen-SS hebben gedragen. Ze beschuldigden hem ervan dat hij de leider was geweest van rondtrekkende ‘executiecommando’s’ van het Derde Rijk die Joden en communisten doodschoten. Kortom: hij zou een nazi zijn geweest.

Soobzokov was lang en slank en met zijn borstelige snor, getaan-de gelaatskleur en knappe gezicht was zijn herkomst moeilijk te duiden. Na de oorlog had hij verschillende namen en identiteiten gebruikt: zijn oorspronkelijke naam Tscherim Soobzokov of Tom, zoals zijn lokale politieke vrienden hem noemden, Sergei Zarevich of Kerim Lafsoka, zoals hij in een aantal officiële documenten werd genoemd, het minder opvallende alias Kenneth Desnew, dat hij gebruikte tijdens buitenlandse spionageopdrachten en natuurlijk Nostril, zijn codenaam in de dossiers van de CIA. Zijn voormalige landgenoten die hem beschuldigden, kenden hem onder weer een andere naam: sommigen noemden hem ‘De Führer van de Noord-Kaukasus’.⁵

Dit was een haatcampagne van de ergste soort, benadrukte de oude man. Aanvankelijk had hij het nog afgedaan als roddelverhalen uit de migrantengemeenschap. Sinds de oorlog hadden de communisten toch wel vaker dit soort laster verspreid om allerlei

rechtschappen Amerikanen zwart te maken? Het ging om keurige, gerespecteerde mensen zoals hijzelf. Betrouwbare burgers die net als hij goede diensten bewezen aan hun nieuwe thuisland, maar er desondanks van beschuldigd werden een nazi-verleden te hebben. Zo waren er ook al Duitse raketgeleerden in Alabama beschuldigd, artsen in San Antonio, een succesvolle zakenman in Noord-Californië, een olympisch vedette en sportcoach in San Diego, een architect in Philadelphia en zelfs een vooraanstaande bisschop in Michigan. Net als hij waren dat allemaal onschuldige slachtoffers van lastercampagnes, zei Soobzokov tegen iedereen die wilde luisteren.

Het meeste daarvan ging aan het grote publiek voorbij. Dat was tenminste nog een troost. En zelfs als deze geruchten invloedrijkere Amerikanen ter ore kwamen – mensen bij de FBI of de immigratie- en naturalisatiedienst, de INS, of af en toe een congreslid – dan leken die gelukkig weinig geïnteresseerd. In de oorlogsjaren was het er nou eenmaal gewelddadig aan toegegaan. En wat er ook was gebeurd, het was allemaal al zo lang geleden. Godzijdank kon het niemand iets schelen.

Niettemin begon zijn verleden dertig jaar na de oorlog steeds meer bekend te raken. De praatjes en geruchten waren nieuws geworden en het lokale sufferdje had een paar verhalen gepubliceerd over de beschuldigingen dat hij een nazi was geweest. Er waren zelfs al tv-verslaggevers die de heisa hadden opgepikt. Soobzokov dacht dat zijn aartsrivaal erachter zat: dokter Jawad Idriss, die oplichter en waardeloze zwetser die dacht dat hij de echte leider was van hun migrantengemeenschap in New Jersey, had waarschijnlijk weer eens absurde beschuldigingen rondgebazuind dat Soobzokov een oud-nazi was. Misschien werd het tijd voor een rechtszaak.

Dat was allemaal al erg genoeg. Maar een paar dagen geleden was Soobzokovs naam ook nog genoemd in een verhaal in *The New York Times*. Hij stond op een lijst van ruim dertig vermoedelijke oud-nazi's die een rustig en comfortabel leventje leidden in de VS, ver weg van hun geheime verleden. De goede naam van Tom

Soobzokov werd op die krantenpagina's⁶ te grabbel gegooid. Ze noemden hem een nazi! Toen de ambtenaren van de immigratiedienst onder druk waren gezet omdat ze niets deden aan het feit dat er verdachten van oorlogsmisdaden in de VS woonden, hadden ze met tegenzin een lijst namen overhandigd aan een drammerig vrouwelijk congreslid uit New York. Natuurlijk was deze Elizabeth Holtzman Joods. Soobzokov vertrouwde Joden niet. Dat had hij jaren eerder aan de CIA toevertrouwd. In een aantekening in zijn dossier stond dat Soobzokov 'het beschamend zou vinden om voor een Jood te werken'.⁷ Nu wilde dat mens Holtzman dat er actie werd ondernomen en maakte ze zijn leven tot een hel. Hij vertelde zijn oude vriend Grunz woedend over alle beschuldigingen.

Er werd al over gesproken dat ze zouden proberen hem zijn staatsburgerschap af te pakken en hem terug wilden sturen naar Rusland, terug naar die gehate communisten die hem zijn vaderland hadden afgenomen. Kon het nog erger? En nu had hij van zijn vrienden bij de lokale politie gehoord dat Joodse actievoerders bij zijn huis wilden gaan demonstreren. Zijn bazen in het politieke leven van Passaic County waren niet bepaald happig op dit soort publiciteit en hadden al bedreigd hem te schorsen uit zijn baan als topambtenaar voor de lokale overheid. Ze waren bang voor de politieke gevolgen. Lafaards waren het, allemaal. En wat een ondankbaarheid, terwijl hij ze zoveel stemmen had bezorgd van zijn medemigranten.

Hij had ook doodsb bedreigingen gekregen, vertelde hij Grunz. 'Ik ben een trouwe Amerikaanse burger! Ik heb niks verkeerd gedaan. Ik heb tegen de communisten gestreden. Ik diende mijn land. Ik heb voor jou gewerkt – en voor de CIA.' Alsof hij alle twijfel over zijn staat van dienst als spion wilde bezweren, meldde Soobzokov met enige dreiging dat hij in het geheim een dossier had bijgehouden van al zijn jaren trouwe dienst aan de CIA als undercoveragent. Alles stond zwart-op-wit, zei hij, tot ver terug in de tijd.

'Hou je gedeisd,' drong Grunz aan. 'Vertel niemand hier iets over, dat zou het nog erger maken. Wat je ook doet, vertel niemand over je werk voor de CIA. Het zal allemaal wel weer overwaaien.'